

11. AVALUACIÓ DEL PAISATGE

11. AVALUACIÓ DEL PAISATGE

Aquesta avaluació del paisatge consisteix en una anàlisi DAFO (debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats) del paisatge, en clau de sostenibilitat, considerant quatre aspectes estudiats prèviament:

1. Paisatge actual, entès com els elements que caracteritzen actualment els diferents paisatges, a partir de les formes de relleu, pendents, cobertes del sòl actuals, formes i estructures paisatgístiques (patrons urbans, estructura parcel·lària, distribució històrica de les activitats productives condicionades per les característiques del medi, xarxa de camins i altres infraestructures de comunicació, infraestructures hidràuliques, etc.).

2. Valors en el paisatge, tenint en compte figures legals de protecció o paisatges institucionalitzats, valors naturals i ecològics, valors històrics, valors religiosos i espirituals, valors productius i valors estètics.

3. Dinàmiques actuals del paisatge, que comprèn l'anàlisi de l'evolució del paisatge a partir dels canvis en els usos del sòl en els darrers 25 anys.

4. Possible evolució del paisatge, fruit de les dinàmiques naturals, les tendències socioeconòmiques així com les conseqüències de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

En la mesura en què s'ha realitzat una anàlisi DAFO per a cadascuna de les unitats de paisatge i que, a la vegada, els aspectes estructurals, valors, dinàmiques i transformacions previsibles en un futur proper varien moltíssim per als diferents àmbits de la Regió Metropolitana, aquest capítol tracta, només, aquells aspectes d'escala més àmplia o els més rellevants, per la seva representativitat o transcendència, a escala metropolitana.

11.1 Debilitats

En relació amb els espais naturals

La disminució de la gestió en els espais forestals, per a l'aprofitament de llenyes, pinyons, arbustos (brucs, argelagues, etc.) i la disminució de la pastura de les zones pradenques i arbustives poc denses determina una pèrdua d'heterogeneïtat espacial de les comunitats botàniques i un empobriment en

Figura 11.1: La intensa activitat extractiva esdevinguda a la Regió en els darrers decennis ha deixat unes marques ben reconeixibles a bona part del territori.

la varietat florística i faunística, que comporta la uniformització tipològica, cromàtica i textural de l'espai forestal.

La manca de rendibilitat econòmica dels aprofitaments fustaners comporta una baixa gestió dels boscos de l'àmbit territorial, fet que es tradueix en una densificació excessiva de bosquines i boscos en recuperació i en una preocupant manca de relleu generacional dels boscos explotats anteriorment mitjançant parcel·les talades arreu, on tots els peus tenen una edat similar. Aquests fets suposen una fragilitat afegida als boscos, tant pels incendis forestals com per les plagues, sequeres, etc., atès que la proliferació de bosquines denses sovint no permet assolir l'estadi de bosc madur i els troncs més primers dels arbres joves tenen més facilitat tant per cremar i assecat-se com dificultat per regenerar-se o recuperar-se davant dels infortunis.

L'ocupació de les rieres i els seus marges per part de les infraestructures, sobretot viàries, i pels creixements urbans, juntament amb l'existència de rescloses, petits embassaments i canalitzacions ha determinat una pèrdua de les formacions de ribera o, en el millor dels casos, la seva substitució per plantacions ornamentals o bé per espècies oportunistes o amb caràcter invasor. Com a conseqüència, l'empobriment florístic i faunístic en aquests ambients és notable, i les funcions de connectivitat ecològica i paisatgística, de primer ordre en el cas de les valls fluvials, han quedat seriosament afectades.

Tot i l'existència d'espais naturals i rurals protegits de gran valor, com el Parc natural del Montseny, el Parc de la serralada Litoral o el Parc agrari del Baix Llobregat, sigui quina sigui la seva figura legal

de protecció, hi ha una manca de corredors i espais connectors plenament viables que afavoreixin els fluxos ecològics entre aquests espais, ja que la fragmentació paisatgística i territorial causada pel gran nombre d'infraestructures de transport de la Regió afavoreix l'aïllament dels espais naturals. A més, s'ha de tenir en compte que la Regió Metropolitana de Barcelona té un paper fonamental en la connectivitat ecològica i paisatgística com a nexa d'unió entre el litoral mediterrani i els diferents àmbits de la serralada Litoral, amb la serralada Prelitoral Catalana.

Així mateix, l'absència de gestió dels espais inclosos en el Pla d'espais d'interès naturals, o d'altres espais de reconeguda importància natural, pot comportar el deteriorament d'aquells valors naturals i paisatgístics pels quals es va protegir la zona.

La intensa activitat extractiva esdevinguda a la Regió Metropolitana en els darrers decennis i parcialment activa, ha deixat unes marques ben reconeixibles en diversos indrets puntuals situats a bona part del territori que, en alguns casos, per les seves característiques i dimensió són molt difícils de cicatritzar. Aquesta situació és especialment punyent a les unitats de Garraf, Muntanyes d'Ordal, Xaragalls del Vallès i en els accessos a Barcelona pel congost de Montcada (límit sud de la Plana del Vallès i oriental de la Serra de Marina). La manca de pressupost per procurar la restauració de les pedreres abandonades abans de l'entrada en vigor de la normativa que en fixa l'obligatorietat es veu en part compensada per la meteorització espontània dels espais denudats amb el pas del temps. Tot i això es constata la dificultat en l'assoliment d'una millora ambiental i paisatgística dels espais afectats per aquesta activitat.

En relació amb els espais agrícoles

La crisi estructural del sector agrícola, que afecta la major part del territori i dels conreus europeus és especialment punyent a la Regió Metropolitana de Barcelona, per l'elevada pressió existent en els sòls planers i ben localitzats, generalment els més fèrtils, per a ubicar-hi tota mena d'infraestructures, equipaments o creixements residencials o d'àrees d'activitat econòmica. L'activitat ramadera, vinculada a l'activitat agrícola i que aporta una part substancial de la renda del sector primari, té especials dificultats en aquest àmbit, tant per l'absorció dels purins que genera, com per les interaccions negatives amb la població (olors), cas de la ramaderia intensiva, i la fragmentació del territori i la dificultat de trobar gent disposada a conduir els ramats, cas de les pràctiques extensives (sobretot d'oví i cabrum). La disminució progressiva de les ajudes de la Política Agrícola Comunitària, l'extensió generalment reduïda de la majoria d'explotacions i l'envelliment de la població són factors que juguen també en contra del manteniment de l'estructura agrícola i, en definitiva, del mosaic agroforestal, que a més dels innegables valors estètics que confereix al paisatge, aporta un elevat valor ecològic i una millora en la prevenció d'incendis.

La mecanització progressiva de les tasques agrícoles i la forta competitivitat existent dins del sector impliquen unes necessitats creixents d'inversió que bona part del teixit rural no pot assumir. Es constata que l'accés a crèdits bancaris esdevé progressivament més difícil, tant per les restriccions derivades de l'actual crisi com, estructuralment, perquè la major protecció legal conferida a molts espais agrícoles suposa un fre o directament un obstacle perquè les entitats financeres estiguin disposades a assumir impagaments en forma de propietats sense opció a canviar-ne la qualificació urbanística.

Figura 11.2: La vinya és un dels conreus més extensos de la Regió.

El sector vitivinícola, un dels que manté més superfície activa a la Regió, sobretot a la Plana del Penedès, al Garraf i també, en petita quantitat, al Baix Maresme, experimenta problemes derivats de l'elevada competència amb les D.O. forànies, l'estancament de la demanda i els preus que perceben els productors que participen poc del valor afegit de productes de qualitat. Tot això pot provocar l'abandonament del conreu, i, de retruc, de l'activitat primària, especialment en els àmbits menys favorables però rellevants paisatgísticament per la proximitat amb la matriu forestal.

La mida mitjana actual de la parcel·la de secà a la Regió Metropolitana, se situa força sovint per sota de la unitat mínima de conreu (3 ha), fet que podria determinar un risc potencial cara al manteniment de l'actual estructura del teixit agrari i els seus valors culturals, naturals i paisatgístics, especialment rellevant pel que fa als marges de pedra seca, les franges de vegetació intercalades entre conreus i la resta d'elements de patrimoni cultural i natural de l'espai agrícola.

En relació amb els espais urbans

Les nombrosíssimes urbanitzacions residencials de baixa densitat presents a la major part de la Regió Metropolitana de Barcelona han comportat una important ocupació d'espai agrícola i forestal, a banda d'un alt impacte paisatgístic, tant per la seva exposició visual, sovint elevada en relació amb els principals itineraris i recorreguts, com per la manca d'integració paisatgística de les construccions (pel que fa a tipologia, materials i cromatisme). A banda d'aquest fet, els vials d'accés a les urbanitzacions poden tenir un impacte afegit molt considerable, tant pel fet que són molt abundosos

Figura 11.3: Les urbanitzacions de baixa densitat sovint comporten un elevat impacte paisatgístic.

i de nova creació per causa de l'extensa malla de la urbanització, com pel caràcter muntanyenc de la majoria dels assentaments de baixa densitat, fet que causa problemes afegits d'erosió i impacte visual rellevant a causa dels talussos i desmunts. Aquesta problemàtica, molt estesa en el conjunt del àmbit metropolità, és especialment punyent a les unitats de la Plana del Vallès, Xaragalls del Vallès, Pla de Montserrat, Muntanyes d'Ordal, sectors oriental i occidental del Garraf, Sant Llorenç de Munt i l'Obac-El Cairat i Baix i Alt Maresme.

El creixement concèntric, al voltant dels nuclis amb valor històric i patrimonial, o bé en els intersticis urbans, ocupats per antics horts, finques rústiques, etc. ha comportat una pèrdua del referent històric de molts nuclis urbans i viles de la Regió metropolitana. Aquest fet s'agreuja en els supòsits, no escassos, en què es fusionen urbanitzacions o creixements de ciutat jardí, tipològicament molt

dissonants, amb nuclis rurals o petits eixamples amb unes pautes compositives ben definides i característiques. Tot plegat comporta una devaluació de l'apreciació del patrimoni construït existent a la Regió i una pèrdua dels valors estètics i referencials associats.

Figura 11.4: L'alta exposició visual dels nombrosos polígons industrials condiciona la percepció dels paisatges de la Regió.

A la Regió Metropolitana de Barcelona es dona la major concentració de polígons industrials de Catalunya, que es concentren especialment a la Plana del Vallès, el Delta del Llobregat, la Vall Baixa del Llobregat i el Pla de Montserrat. Atesa la seva situació adjacent als eixos viaris de major capacitat, situats fonamentalment resseguint les valls del Llobregat i del Besòs, que coincideixen en bona mesura amb les principals rutes d'entrada a la conurbació barcelonina, el seu grau d'exposició visual és molt elevat, i condiciona en bona manera la percepció que es té de les unitats esmentades i de pràcticament tot el conjunt de la Regió.

Existeix un cert risc de desvirtuar el caràcter rural dels petits nuclis i veïnats rurals situats en matriu agrícola o forestal, per causa del creixement urbanístic amb tipologies netament urbanes (allunyades de l'arquitectura rural tradicional) o que poden ocultar o desmerèixer els valors històrics, estètics i culturals que contenen els assentaments primigenis.

La generació de continus urbans formats per infraestructures, polígons industrials i urbanitzacions, uneix sense solució de continuïtat nuclis urbans diferenciats, com en els casos de Badalona-Montgat-

Figura 11.5: En els espais periurbans es desenvolupen usos marginals sense criteris d'integració paisatgística que generen paisatges degradats.

Tiana, Sabadell-Barberà del Vallès-Badia del Vallès-Cerdanyola del Vallès-Ripollet-Montcada i Reixac-la Llagosta, Sant Boi de Llobregat-Viladecans-Gavà o Rubí-Sant Cugat del Vallès, formant infranquejables barreres paisatgístiques i desvirtuant la identitat històrica i social de cada població.

L'existència de paisatges periurbans mancats de criteris d'ordenació i d'integració paisatgística provoquen l'aparició de fronteres entre el continu urbà i l'espai rural, on es desenvolupen usos marginals que no tenen cabuda dins les àrees centrals i desdibuixen els límits reconeixibles entre diferents espais, degradant la transició harmònica entre els paisatges de diferent funcionalitat.

L'increment substancial del trànsit rodat i la densificació de les infraestructures a la major part de la Regió Metropolitana de Barcelona han afavorit l'emergència en les últimes dècades d'entrades i sortides als nuclis urbans amb paisatges banals i sense coherència estètica, sovint convertides en aparadors comercials i d'oferta de serveis, destinats bàsicament als conductors i ocupants dels vehicles. Al mateix temps, la via pública d'aquestes entrades sol presentar uns acabats de mala qualitat, ja sigui amb relació al mobiliari urbà, les voreres o la caòtica disposició d'elements viaris i publicitaris.

D'altra banda, existeix un nombrós patrimoni cultural, en forma de masies, torres i castells, cases de poble, indústries, etc. que, amb o sense reconeixement oficial (BCIN, BCIL), formen part del desenvolupament territorial i paisatgístic de la Regió i la seva pervivència perilla per la manca de gestió activa, amb inversions o incentius que en permetin el manteniment en unes condicions dignes.

11.2. Amenaces

En relació amb els espais naturals

El sistema hidrològic és alhora un ecosistema ric en si mateix, amb importants funcions de connexió ecològica i també un espai amb valors paisatgístics i sovint culturals (per la presència de molins fariners, d'oli o tèxtils i colònies industrials) molt rellevants i, alhora, un sistema de drenatge essencial per evacuar l'aigua en els episodis d'elevades precipitacions. L'ocupació gairebé sistemàtica de les terrasses fluvials per creixements urbans residencials o industrials i/o per encabir-hi infraestructures de comunicació, gairebé sempre impermeables al pas i la filtració de l'aigua, ha reduït la capacitat

Figura 11.6: Els creixements urbans i les infraestructures ocupen les terrasses fluvials i generen una important pressió en els ecosistemes fluvials.

de laminació de les avingudes de les valls fluvials i ha augmentat notablement el risc associat a les avingudes, tant sobre el bosc de ribera i l'ecosistema fluvial com sobre el patrimoni cultural, històric i urbà en general, posant en perill vides humanes. Cal no oblidar que les avingudes són la primera causa de mort per fenòmens naturals a Catalunya i a la Regió Metropolitana. D'altra banda, la solució habitual, fins ara, i que se segueix aplicant majoritàriament passa per les canalitzacions o «defenses» dels marges amb plaques de formigó, gabions o altres sistemes «durs» que no permeten la pervivència del bosc ni de les comunitats riberenques potencials del lloc, i dificulten les funcions de connexió ecològica i paisatgística que desenvolupen les lleres fluvials i la seva àrea d'influència.

Així mateix, el progressiu retrocés i desaparició de moltes zones humides i dels sistemes dunars costaners ha estat una constant durant l'ocupació humana del litoral de manera que, precisament, la seva escassetat fa especialment rellevant aquest tipus de paisatge.

Un altre risc a considerar és el d'erosió, relativament elevat a la major part de Catalunya i també a la Regió Metropolitana. Aquest fenomen està condicionat bàsicament pel pendent i la naturalesa del sòl, sobretot de natura argilosa o saulonenca, i augmenta en bona mesura amb els incendis forestals, que en comportar la pèrdua de la vegetació que el subjecta, facilita la pèrdua i empobriment dels sòls, així com un fre a la successió ecològica i a la reconstitució dels sistemes forestals que potencialment recobririen cada àmbit. Entre les unitats on es pot presentar de manera més accentuada aquesta problemàtica hi ha el Baix i l'Alt Maresme, la Serra de Marina, els Xaragalls del Vallès, Sant Llorenç

Figura 11.7: La disminució dels aports sedimentaris que arriben als deltes i l'ascens del nivell del mar fan perillar-ne la pervivència.

del Munt i l'Obac-El Cairat, la Plana del Vallès, Montserrat, les Muntanyes d'Ordal, la Plana del Penedès, les Valls de l'Anoia, Collserola i el Garraf.

El risc geomorfològic més greu de la Regió Metropolitana té a veure amb la subsidència de les zones deltaïques (deltes del Llobregat, del Besòs, de la Tordera i del Foix), fruit de l'ascens eustàtic del nivell del mar, com a conseqüència del canvi climàtic, de l'enfonsament relatiu de les planes sedimentàries, a causa del seu assentament sobre la plataforma continental, i de la disminució de les aportacions sedimentàries, fruit de la regulació del cabals fluvials i, sobretot, de la canalització de les lleres, que

impedeixen les tradicionals avingudes que recobrien les planes deltaïques d'aigua barrejada amb llims i que compensaven els fenòmens esmentats.

Bona part dels municipis compresos dins la Regió Metropolitana estan declarats d'alt risc d'incendi, sobretot els que tenen una superfície forestal de certa rellevància. Cal constatar que l'abandonament progressiu de feixes agrícoles confrontades amb teixits urbans o urbanitzacions i la disminució de la gestió rural i la pastura, així com la reducció de l'activitat forestal, inclosa la neteja de sotabosc, comporten un risc progressivament més elevat d'incendi que a la Regió Metropolitana és especialment greu per la presència de nombroses urbanitzacions immerses en la matriu forestal, sobretot al Montmell, Garraf, Serra d'Ancosa, Valls de l'Anoia, Muntanyes d'Ordal, Xaragalls del Vallès, Collserola, Sant Llorenç de Munt i l'Obac-El Cairat, Cingles de Bertí i Gallifa, Moianès, Baix Montseny, Serra de Marina i Ardenya-Cadiretes.

Aquest conjunt de riscos es poden veure condicionats pel canvi climàtic que, més enllà de les conseqüències geomorfològiques esmentades anteriorment, pot tenir una elevada rellevància pel que fa al cicle hidrològic i a la vegetació, inclòs el risc d'incendi. Així, l'augment mitjà de 0,21°C per dècada, enregistrat pel Servei Meteorològic de Catalunya des de 1950, fa preveure que la temperatura mitjana pujarà encara entre 1 i 2°C suplementaris en l'horitzó 2100 (1-2 °C d'augment a l'hivern i fins a 3-4°C a l'estiu). D'altra banda, les previsions de disminució de la pluviositat, especialment a la primavera (entre un -5 i un -20%), juntament amb els episodis extrems previstos (ones de calor, pluges torrencials, sequeres perllongades, etc.) fan necessari ser molt cauts amb l'evolució de la vegetació natural. Actualment ja s'ha constatat un augment important de pèrdua d'individus adults de moltes espècies arbòries per sequera i malalties relacionades, sobretot en els roures, pi roig i altres espècies que colonitzen amb dificultats els sectors més obacs i/o humits de la Regió. De manera semblant, al Montseny s'ha observat un declivi de la fageda, a les parts baixes, i de l'abetosa, a les parts elevades. Tots aquests fets anuncien una aridificació de les condicions ambientals i la rarificació o possible extinció local o regional de les comunitats i espècies botàniques i faunístiques més exigents amb les condicions d'humitat i temperatura. Aquest fet podria ser greu en el cas de les comunitats de més alta muntanya de la Regió i les associades a rieres, basses i rierols temporals. D'altra banda, els aiguamolls costaners tenen el risc de salinitzar-se i/o, en cas de mantenir les condicions actuals a causa de processos de recàrrega induïda o aportacions d'aigua dolça suplementàries, tenen una probabilitat considerable d'afavorir l'eventual proliferació de malalties tropicals, abans inexistents, com ara la malària, o bé arribades de nou d'altres latituds més meridionals. En aquest darrer cas existeix el risc que, en funció del perill que suposin les eventuales plagues, puguin ressorgir els antics plantejaments partidaris de la dessecació dels aiguamolls, o bé l'aplicació de productes tòxics per a un ampli ventall d'espècies faunístiques.

En relació amb els espais agrícoles

Figura 11.8: Les perifèries urbanes són espais on es combinen espais agrícoles, amb camps abandonats i nous creixements urbans.

Les dinàmiques del sector poder portar, segons l'indret a processos d'abandonament o transformació dels sòls agrícoles, o bé a la intensificació de l'activitat amb perill de rompudes en llocs no adients, per qüestions de relleu, pendent, etc. i al plantejament de projectes d'intensificació agrícola, d'instal·lació d'equipaments, etc. que comporten, a vegades, una alteració de les condicions topogràfiques, i a la execució de tancaments, cobriments, nous vials, infraestructures de reg, basses impermeabilitzades, etc. que impliquen una disminució dels valors culturals, històrics, ecològics i estètics de l'espai agrícola.

Igualment, l'abandonament de les activitats agràries i forestals suposa un augment de la massa boscosa i, consegüentment, un augment del risc d'incendi. Aquest fet és especialment rellevant al litoral i la manca de manteniment i de gestió que experimenten la major part dels boscos no fa sinó agreujar la situació.

L'excedent en la producció vitivinícola en relació amb la demanda del mercat pot posar en crisi el sector i de cara al futur la situació podria comportar l'abandonament, canvi de conreu o bé transformació de part dels terrenys actualment plantats de vinya, vers altres usos que, en qualsevol cas, poden produir un canvi en el paisatge més o menys intens en relació amb l'actual, amb una elevada connotació identitària, com és el cas del Penedès, o històrica, en el cas d'Alella i Teià (Baix Maresme).

El ric patrimoni construït en l'espai rural (masies, barraques de vinya o mulasses, murs de pedra seca, camins tradicionals, etc.) corre el risc de desaparèixer, fruit de l'abandonament per la manca de gestió

d'aquest espais, per la incúria o bé per la transformació inherent als canvis en els usos del sòl o per les pràctiques d'intensificació agrícola.

Una altra amenaça, en part ja materialitzada i amb risc d'augmentar en el futur, és la pèrdua de valor econòmic del sòl agrari, que facilita la proliferació de magatzems, naus i altres construccions no

Figura 11.9: Les noves infraestructures lineals, si no es construeixen adequadament i tenint en compte el paisatge preexistent, generen un impacte notable en el paisatge.

sempre vinculades a l'activitat primària, que troben en el camp un emplaçament molt més econòmic en relació amb el sòl urbà o industrial.

En relació amb els espais urbans

La concentració demogràfica i d'activitats econòmiques i les infraestructures associades, sobretot de transport i logístiques, però també de telecomunicacions, elèctriques, etc. determinen un impacte elevat sobre el territori de la Regió Metropolitana, sobre fons escènics emblemàtics i elements patrimonials, que no sembla que hagi de disminuir. Així, el 19% del territori actualment urbanitzat a l'àmbit passarà previsiblement a un 23% només amb l'execució del planejament municipal vigent. Aquest fet suposa més d'un 20% de creixement de la superfície urbana de la Regió i una repercussió ambiental i paisatgística notable, en relació amb la situació actual.

Per la seva localització, la progressiva instal·lació d'activitats econòmiques i equipaments al llarg dels principals eixos viaris pot contribuir a incrementar l'aparició de paisatges periurbans banals i especialment del tipus carretera-aparador.

D'una manera semblant, la construcció de noves infraestructures comporta l'obertura de nous paisatges i defineix façanes amb noves visuals (*back skylines*) que provoquen un canvi en la imatge i la percepció de molts nuclis de població, que no sempre seran positius, en els trams més propers als nuclis, tant pel que fa a la visió des de dins de la via com des de l'exterior.

Tot i que l'actual crisi econòmica no permet posar calendari a la seva execució, el Pla d'infraestructures de transport a Catalunya 2006-2026 proposa diverses noves infraestructures, sobretot viàries, així com ferroviàries, que si no s'integren adequadament amenacen de fragmentar i banalitzar el territori, o en tot cas disminuir-ne part dels valors paisatgístics que contenen, com l'eix orbital ferroviari, la via al marge esquerra del Besòs (autovia Granollers-St. Fost de Campsentelles i doble calçada St. Fost de Campsentelles-St. Adrià del Besòs), o l'eix Congost-Vallès Oriental (nova autovia entre la Garriga i Parets del Vallès).

11.3. Fortaleses

Una de les fortaleses de la Regió Metropolitana de Barcelona és la gran varietat de paisatges amb

Figura 11.10: L'antiga masia de l'Agustí és un dels elements més destacats del patrimoni arquitectònic del Parc Natural del Montseny

caràcter propi que conté, que van des dels cims del Montseny o Montserrat fins a les costes del Maresme o els penya-segats del Garraf, passant per les vinyes del Penedès i per una multitud d'ambients urbans de gran valor patrimonial, que responen a realitats territorials, socials i econòmiques ben diferents i que fan d'aquest àmbit un territori ben ric i divers des d'un punt de vista paisatgístic.

La interacció de la societat amb el territori al llarg del temps ha generat una quantitat molt important d'elements que poden ser considerats com a patrimonials, dipositaris de valors històrics, socials, simbòlics o identitaris, a més de les restes arqueològiques o el patrimoni religiós ja reconegut. Es tracta, sobretot, d'altres elements del patrimoni històric, agrícola, mariner i industrial diferents dels ja esmentats en altres punts. Del patrimoni històric, destaquen els castells i les torres defensives i de guaita. Del patrimoni agrícola, destaquen les feixes de pedra en sec, els masos, les masies, les barraques de pagès, la xarxa de camins, els pous, els canals o les sínies. Del patrimoni vinculat a l'activitat marítima, especialment pesquera, destaquen els fars, les llotges, les cases de pescadors, les embarcacions tradicionals o les pràctiques ancestrals com les arts de pesca. Tot aquest patrimoni vincula història, territori i població de la Regió Metropolitana de Barcelona i il·lustra diverses etapes de la història de Catalunya. Però també té un elevat valor paisatgístic i simbòlic, amb llocs, monuments i nuclis amb valor cultural capaços d'influir de manera positiva en uns entorns banals i desordenats i en la qualitat de vida de la població. Per tant, són en conjunt un factor més de valorització positiva del paisatge de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Actualment, la població manifesta una gran implicació i identificació amb el seu paisatge i cada vegada està més mobilitzada per a la preservació dels seus valors. En aquest sentit, col·lectius sorgits en les últimes dècades com la Plataforma per la Defensa de Gallecs o Salvem el Vallès, entre molts altres, es poden considerar una escola d'aprenentatge per a la sensibilització de la societat barcelonina per la defensa dels seus paisatges.

D'altra banda, la presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges metropolitans han permès l'aproximació i el gaudi pel paisatge a una part molt important de la població. En aquest sentit, s'ha de valorar el paper de la Diputació de Barcelona amb la Xarxa de Parcs Naturals, o la tasca de consells comarcals, com el de l'Alt Penedès, per la feina de senyalització i difusió de senders i rutes paisatgístiques.

En relació amb els espais naturals

El fet que bona part del territori (31,2%) es trobi sota figures de protecció (PEIN, xarxa Natura 2000, etc.) i que el Pla territorial metropolità de Barcelona dupliqui aquest valor, protegint, en bona part, espais agrícoles o de plana que havien estat generalment ignorats en les estratègies prèvies de protecció

del territori, dibuixa un escenari esperançador per al futur de bona part del territori rural metropolità i els seus paisatges associats.

D'altra banda, la maduresa de la xarxa d'espais naturals protegits, amb una dilatada experiència, entre d'altres, en les tasques de seguiments biòtics, gestió d'hàbitats i foment d'activitats de millora i manteniment d'activitats tradicionals d'interès en relació amb la gestió dels espais protegits, així com l'acció cada vegada més coordinada entre els diferents consorcis i administracions encarregats de la gestió d'aquests espais, determinen majors possibilitats d'èxit futur en el manteniment dels valors ambientals, culturals i paisatgístics d'aquests espais.

També cal destacar l'existència d'iniciatives i entitats vinculades a la custòdia del territori (adquisició de terrenys, convenis amb propietaris, etc.), sorgides des d'àmbits diversos amb vocació d'ordenar, gestionar i conservar els valors presents en un territori, que són una bona opció per preservar i posar en valor els paisatges de la Regió Metropolitana més necessitats de protecció.

Al progressiu tancament de les activitats extractives presents a la Regió, per la caducitat de les concessions i també per l'elevat impacte ambiental que ocasionen sobre el medi i el paisatge, s'hi afegeix en cada vegada més casos la efectiva tasca de restauració quan acaba l'activitat, malgrat no realitzar-se sempre amb criteris adients. Així doncs, cal esperar una millora progressiva en relació amb aquest impacte, si més no des d'un punt de vista paisatgístic.

Figura 11.11: El manteniment dels paisatges agrícoles té una importància estratègica a la Regió, tant per motius socioeconòmics, ambientals com d'equilibri territorial i paisatgístic.

En relació amb els espais agrícoles

Hi ha una consciència cada vegada més generalitzada sobre la importància estratègica, tant per motius socioeconòmics i ambientals com d'equilibri territorial i paisatgístic, de mantenir l'activitat agrícola a la Regió. La Carta del paisatge del Penedès, o les iniciatives de les cartes de la Riera d'Argentona o de la Vall del Tenes i d'altres similars, d'escala generalment local, en són una bona mostra, com també ho són les iniciatives de creació de parcs agraris o rurals, com el del Delta del Llobregat, el de Gallecs o a les Cinc Sènies (Mataró), entre els més significatius. Aquestes figures de protecció i gestió de l'espai agrari, que volen garantir el manteniment de la qualificació del sòl i forneixen d'eines i serveis per facilitar i donar més valor afegit a l'activitat agrària, són de gran transcendència per assegurar el futur de l'activitat a moltes de les zones en què la pressió urbanística és especialment intensa. Són destacables els esforços i suport institucional per millorar la comercialització dels productes i donar assessorament tècnic als pagesos, així com el suport al pas a l'agricultura ecològica que s'està donant en alguns dels espais anteriorment esmentats.

La inclusió, cada vegada més àmplia i estesa en els catàlegs municipals, de masies i construccions aïllades en matriu rural, així com de les barraques de vinya o pastor, de molins, forns de calç, pous de gel i altres construccions tradicionals amb un valor ensems històric, cultural, paisatgístic i fins i tot ambiental, com ara els murs de pedra seca, és un primer pas per garantir-ne la integritat i preservació futures, malgrat les dificultats pràctiques i econòmiques que sovint s'esdevenen en la gestió d'aquest patrimoni.

També són rellevants els espais merament agrícoles, que sovint formen part de zones d'elevat valor productiu i que, més enllà d'aquesta característica i de ser bons connectors paisatgístics, tenen gran interès ja que presenten altres singularitats definides per la tipologia del cultiu, l'estructura de les parcel·les, la forma, l'harmonia o l'extensió. Destaquen les àrees vitivinícoles del Penedès, la diversitat d'espais agrícoles del Maresme i la Tordera, el mosaic agroforestal del Vallès, el corredor i el Parc agrari del Llobregat o l'indret de Santa Maria de Gallecs.

Igualment, la presència de sistemes d'hortes de gran valor productiu, social, cultural, ambiental i urbanístic, normalment a l'àmbit periurbà, tot i que també n'hi ha d'urbanes, contribueixen a la formació d'una imatge de qualitat adaptada a la identitat local i aporten beneficis socials de diversa índole.

D'altra banda, a la Regió perviuen diversos productes agroramaders amb distintius diversos de qualitat agroalimentària (DO, DOP, IGP, etc.), així com d'altres amb un reconeixement menor o en tramitació. En són bons exemples el vi del Penedès, el vi d'Alella, la mongeta del ganxet, les cireres de Sant Climent, el pèsol de Llaveneres, la maduixa del Maresme, el gall i l'ànec mut del Penedès, la malvasia de Sitges, el préssec de l'Ordal, l'oli d'Olesa, les carxofes Prat, els espàrrecs de Gavà i el pollastre

i capó del Prat, entre d'altres. Tots aquests productes de qualitat, en bona mesura coneguts només en un mercat local, tenen un potencial important de valorització, a mesura que la promoció institucional i l'augment de conscienciació dels consumidors en relació amb els productes locals de qualitat en va incrementant la demanda.

En alguns espais agraris, també són rellevants trames viàries d'arrel històrica de traça menuda i amb molta capil·laritat. Aquestes relliguen petits nuclis de població en una xarxa de camins bàsicament agrícoles, que presenten una integració harmònica en el paisatge i possibiliten la creació d'itineraris

Figura 11.12: Les xemeneies, convertides en fites identitàries, sovint són l'únic element que s'ha preservat de l'antiga indústria.

pausats i allunyats del tràfic intensiu. Són els casos de la Plana del Penedès i el Delta del Llobregat.

En relació amb els espais urbans

A la Regió hi ha un ric patrimoni construït, que inclou des de vestigis romans i medievals ben conservats (Barcelona, Mataró, Vilanova i la Geltrú, Olesa de Bonesvalls, etc.) passant per les construccions barroques, neoclàssiques, noucentistes i eclèctiques, entre d'altres fins a un ric patrimoni modernista, especialment a les viles mitjanes i grans i a les zones costaneres i d'estiueig (Barcelona, Mataró, Canet de Mar, Granollers, la Garriga, Sitges, Vilafranca, Sant Sadurn d'Anoia, Gelida, etc.) i exemples remarcables d'arquitectura actual. Val a dir que l'obligació de catalogar tot el patrimoni municipal amb un valor rellevant i la inclusió dels elements més destacats dins de les figures de protecció d'escala local (Bé Cultural d'Interès Local, BCIL) i nacional (Bé Cultural d'Interès Nacional, BCIN) existents, en garanteix d'antuvi una conservació que es veu reforçada per la major sensibilitat social que s'ha creat en els darrers decennis en relació amb aquest patrimoni.

Bona part del patrimoni arquitectònic més rellevant s'ha posat en valor en els darrers anys mitjançant la seva inclusió en catàlegs, opuscles o rutes de divulgació turística, com ara les diverses rutes modernistes existents al Maresme, Barcelona, la Garriga, etc., i d'altres que relliguen fins i tot el patrimoni construït amb el paisatge, com les rutes dels castells, el Garraf romàntic o les rutes del vi i del cava.

És molt destacable el valor cultural de la ciutat de Barcelona, globalment considerada, tant pel seu Eixample i nucli antic com pels nombrosos edificis, palaus i espais públics d'estil neogòtic, modernista, noucentista o d'arquitectura moderna, que són el principal motiu d'atracció turística a la ciutat. En aquest sentit és destacable la concentració que es produeix al nucli antic i, en menor mesura, a l'Eixample, que concentra més del 70% dels Béns Culturals d'Interès Nacional de caràcter arquitectònic de la Regió.

També és rellevant el patrimoni industrial del tombant del segle XX, centrat a Barcelona i a les principals ciutats de la Regió, amb les xemeneies com a fites identitàries, dotades d'un valor històric, cultural i sovint arquitectònic força rellevant, així com les indústries de caràcter més tradicional o lligades als recursos del territori (molins, adoberies, caves), que inclouen joies arquitectòniques com les Caves Codorniu (Valls de l'Anoia), les colònies industrials com la Colònia Güell (Vall Baixa del Llobregat), o el més modest però molt interessant conjunt industrial que ressegueix la vall del Riudebitlles (Valls de l'Anoia).

A l'espai litoral és destacable el nombre de nuclis mariners que conserven, si més no parcialment, el port pesquer i alguns barris amb construccions tradicionals lligades a aquesta activitat, així com arquitectures rellevants, camins de ronda, penya-segats, platges i dunes, o valors culturals que els donen un caràcter singular, sobretot al Baix i Alt Maresme, al Delta de la Tordera i al Garraf.

11.4. Oportunitats

En relació amb els espais naturals

L'actual escenari de contracció econòmica i la pròxima finalització de les concessions a bona part de les activitats extractives, especialment les situades a la unitat del Garraf, podria aprofitar-se per millorar les condicions, en relació als terminis i la qualitat del treballs de restauració de les pedreres, condicionant entre d'altres, la possibilitat de pròrroga o atorgament de noves concessions a la millora de la integració paisatgística.

Les diagnosi realitzades per l'Agència Catalana de l'Aigua sobre el risc d'inundabilitat demostren que bona part dels cursos fluvials principals de la Regió tenen un risc apreciable, amb criteris geomorfològics, amb potencial afectació als nuclis urbans, polígons industrials i infraestructures de comunicació. A la vista que la política de canalitzacions ha conduït a una artificialització del medi i una pèrdua de valors ambientals i paisatgístics, i que el risc sovint no s'elimina sinó que se'n redueix la probabilitat tot augmentant-ne la intensitat (augmenta el llindar perquè es produeixi la inundació, el que implica que, si es produeix, els efectes seran molt superiors als d'una senzilla «sortida de mare» puntual del riu) sembla oportú generalitzar les actuals tècniques de bioenginyeria cara als futurs

Figura 11.13: Plantacions d'arbres a les proximitats d'una via de comunicació.

dissenys de marges fluvials defensats, i potenciar, sempre que sigui possible, la creació d'àrees de laminació que puguin tenir, si s'escau, aiguamolls associats.

La pèrdua de valor econòmic del bosc ha d'aprofitar-se en positiu per potenciar la diferenciació entre els boscos protectors (aquells situats en zones de major pendent i en zones de capçaleres de conques i/o zones de recàrrega d'aqüífers i altres zones on existeixi un risc d'erosió important per obertura de pistes o extracció de la massa arbrada), i aquells altres que, per la seva situació o el seu risc menor, poden ser aprofitats. En el cas dels boscos protectors caldria afavorir les espècies rebrotadores (alzines, roures, garric), capaces de regenerar-se mantenint la fixació del sòl després d'un incendi, respecte de les coníferes.

En relació amb els espais agrícoles

L'actual tendència de la política agrícola comunitària d'atorgament dels ajuts als agricultors condicionats a la realització de certes pràctiques respectuoses amb el medi (dosificació correcta i a la baixa dels productes fitosanitaris i adobs, ajuts suplementaris per a les pràctiques agrícoles i ramaderes ecològiques, etc.) que s'ha iniciat molt recentment, es podrà estendre, com ja està començant a passar, a altres àmbits d'interès ecològic, del patrimoni cultural i també del paisatge, com ara el manteniment de fileres d'arbres, punts d'aigua, murets de pedra, etc., mitjançant els contractes globals d'explotació, de manera que resulti beneficiosa tant per el medi com per el paisatge.

La gran diversitat de paisatges existents en un territori de superfície reduïda com és la Regió Metropolitana de Barcelona, així com l'àmplia varietat de valors de tipus natural, històric, estètic, social, productiu, simbòlic i espiritual, són una oportunitat d'importància estratègica per al turisme, en un moment en què la qualitat del paisatge és un dels elements més valorats per un segment cada vegada més ampli del mercat turístic. Es tracta d'activitats especialment importants pel fet que possibiliten, en molts casos, un complement o be una alternativa sostenible a les activitats agrícoles tradicionals actualment en regressió. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacionades en són el principal exemple.

S'escau plantejar la potenciació de la silvicultura amb espècies nobles o amb elevat valor afegit (noguers, servers, etc.) en feixes agrícoles que per la seva situació marginal i/o dimensions poc adients han estat o són candidates a abandonar-se properament, de manera que es mantingui gestionada la zona d'interfase entre el bosc i l'espai agrícola, amb conseqüències positives cara al manteniment del patrimoni rural vinculat als antics camins, murs de pedra, etc. així com per gaudir d'una major diversitat ambiental i paisatgística. A la vegada, d'aquesta manera, es podrien evitar alguns dels impactes negatius derivats de l'extracció fustera en zones de pendent elevat, com és l'obertura de camins i l'erosió.

En un altre sentit, les cartes del paisatge com la del Penedès, són eines destinades a mantenir i millorar els valors paisatgístics dels respectius àmbits territorials, amb propostes de mesures generalitzables a molts altres llocs.

En relació amb els espais urbans

Cal esperar que les noves directrius de paisatge en relació amb la integració dels polígons industrials i àrees d'activitat econòmica, així com la distribució de les categories del sòl proposades pel Pla territorial metropolitana de Barcelona (PTMB) permetran incidir més en les condicions d'establiment dels polígons d'activitat, així com en l'assoliment d'unes condicions d'integració paisatgística adequades.

Figura 11.14: Seguint les indicacions del PTMB els veïnats rurals i altres petits nuclis urbans inserits en la matriu rural, han de contenir el seu creixement.

D'acord amb les normes del PTMB, les estratègies urbanes per als veïnats rurals i altres petits nuclis urbans en la matriu rural passen per contenir-ne el creixement o bé per fer-hi petits retocs que no afectin substancialment el perímetre de l'espai construït, de manera que es mantinguin ben visibles els principals trets històrics, culturals i d'integració paisatgística d'aquesta mena d'assentaments.

Tenint en compte les instruccions tècniques de carreteres i els estudis empírics assajats els darrers anys sobre les característiques que han de tenir els connectors (amplada, alçada, longitud, textura, etc.) per tal de garantir efectivament les funcions ambientals requerides és esperable que els projectes de les noves infraestructures de comunicació ajustin el seu traçat i incorporin mesures d'integració

paisatgística i ambiental i de connectivitat ecològica suficients d'acord amb els coneixements ambientals disponibles.

Igualment, l'existència de figures de planificació de caràcter territorial i supramunicipal (Pla Director Territorial de l'Alt Penedès, Pla d'Infraestructures del Transport de Catalunya, Pla Director Urbanístic de l'ACTUR de Santa Maria de Gallecs, Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner I i II, etc.), poden ser de gran utilitat per una millor ordenació del paisatge i per superar la dinàmica existent fins ara, on cada municipi planejava el seu propi creixement i definia les seves prioritats sense tenir en compte una visió territorial i paisatgística més àmplia i coordinada.

D'altra banda, l'abandonament de molts centres històrics i el seu deteriorament progressiu a causa de la manca d'inversió tant pública com privada ha provocat una pèrdua de patrimoni col·lectiu i una pèrdua d'identitat del sistema d'assentaments. Per intentar pal·liar aquest fet, l'Administració promou la rehabilitació d'aquests espais mitjançant plans de millora, com ara el Pla de barris, que han de permetre recuperar centralitat i protagonisme en espais amb valors històrics i identitaris.

